

INCZE NIKOLETTA – TÜRKE ANDRÁS ISTVÁN
TÖRÖKORSZÁG UNIÓS CSATLAKOZÁSÁNAK
PRO ÉS KONTRÁJA
„A SZEREPZAVARRAL KÜZDŐ TRÓJAI FALÓ”

Az Európai Unió bővítése az idők előrehaladtával egyre nagyobb kihívás elé állítja a tagországokat és a brüsszeli döntéshozókat. Törökország 1963 óta, amikor is első ízben nyújtotta be hivatalosan csatlakozási kérelmét, próbál bekerülni az Európai Közösségbe – egyelőre úgy tűnik hiába. Az ország demokratizálódására hivatkozva 1987-ben újra zárt ajtókon kopogtatott, és 15 évre rá a 2002 őszi koppenhágai EU-csúcson is be kellett érnie a tagjelölt-státussal, míg végül 1999-ben Helsinkiben újra aktualizálódott a török kérelem. Azóta úgy tűnik ismét csak távolodás történt a török iszlamisták elsöprő győzelmével, amely után Giscard d’Estaing, az unió alkotmányos szerződését kidolgozó Konvent elnöke elképzelhetetlennek nevezte a csatlakozást. Mindemellett az ország szédületes iramú lobbytevékenységbe kezdett az EU-n belül – képviselőik mindenhol ott vannak és azonnal reagálnak – kihasználva a Brüsszelben, Németországban és Európa több országában élő jelentős török kisebbség támogatását is. Az alábbiakban objektivitásra törekedve, a hagyományostól kicsit eltérően a török csatlakozás pro és kontra érveit vesszük szemügyre, gyakran újnak ható szempontokat is érvényesítve, teret engedve a szerzők véleményének – nem tagadott vitaindító szándékkal.

Ami pro az egy más aspektusban lehet kontra, és ami kontra lehet pro is. A kérdés csak az, Európa jövője szempontjából melyik érvek lehet pozitív és melyiknek negatív hatása több százmillió ember életére. Az érvek és ellenérvek vizsgálatánál mind a szakirodalom, mind a sajtó elfelejt egy fontos szempontot érvényesíteni: az érvek összehasonlítása nem pusztán mennyiségi

feladat, a megfontolás képzeletbeli mérlegének két oldalára pakolt érvek és ellenérvek száma nem egyenlítheti ki egymást közvetlenül. Az érvek minőségi jellemzőkkel is bírnak. Így az elemzés során nem eshet azonos súllyal latba, például egy gazdasági érv egy civilizációs-kulturális érvvel szemben. A témában született publikációk és elemzések másik hibája, hogy gyakran nem veszik figyelembe az emberi tényezőt, amely a következmények és lehetséges hatások elemzésénél a legfontosabb szempont kellene legyen. E tanulmány szerzőjének véleménye szerint a politikai gondolkodást egyébként is jellemző teoretikus megközelítés nem alkalmas arra, hogy pontos képet rajzoljon fel Törökország uniós csatlakozásának valós következményeiről. A tagjelölt Törökországot pusztán földrajzi, gazdasági, geopolitikai tényezőként kezelni egy kulturálisan sok szempontból egységes Európában egyszerűen abszurd ötlet. Több, mint 70 millió török ember felvétele a kérdés, akik közül 99 százalék iszlám hitűnek vallja magát.

TÖRÖKÖK ÉS AZ EURÓPAI EGYSÉGGONDOLAT¹

Az európai egységgondolat – bár sokan szeretik ennek ellenkezőjét gondolni – nem 20. századi találmány, alternatívaként a 13. századtól rendre megfogalmazódtak tervek, javaslatok egy szorosabb európai egység megvalósítására. Vajon szerepelt-e ezekben a tervekben az Oszmán Birodalom, illetve Törökország?

Az európai egységgondolat képviselői közül – tudomásunk szerint – csak ketten javasolták a törökök részvételét is. 1623-ban a francia Emeric Crucé Új Kínész c. művében a török szultánt is be kívánta vonni az együttműködésbe, de az ő általa javasolt nemzetközi szervezet (amelyben az orosz cár és a kínai császár is tag) inkább az ENSZ előfutárának tekinthető. Crucé a kor vitáinak centrumában álló vallási toleranciát a muszlimokra is kiterjesztette volna. A török szultán a közös Tanácsban rangban rögtön a második helyet kapta volna a pápa után és a császár előtt. A francia javaslat mögött azonban az is meghúzódott, hogy Franciaország Törökország stratégiai szövetségésének számított a Habsburgok ellen.

A másik terv Pennsylvania alapítójáé, William Penné aki 1693-ban egy Európai Népszövetségre is javaslatot tett. A terv érdekessége, hogy ennek még Oroszország is tagja lenne, amely Törökországgal együtt 10-10 küldöttet küldött volna a Közgyűlésbe, mint Franciaország és Spanyolország. A legtöbb

¹ Jánosi Rita–Türke András (szerk.): Szöveggyűjtemény az európai egységgondolat tanulmányozásához, Bp. ELTE-ETTDK, 2002 (CD), vonatkozó részek pp. 21-22. és p. 26-27.

küldöttet, 12 főt a Német Birodalom delegálta volna a terv szerint, viszont a szavazásnál minden delegáció csupán 1-1 szavazattal rendelkezett volna.

Gyakran halljuk a kritikát, miszerint Európa legnagyobb problémája, hogy nem képes önmagát meghatározni, ahogy ezt az elmúlt év uniós alkotmánya körüli viták is bizonyították. Ha azonban egységessé tevő tényezők után kutatunk a sokféleségben, mégis találunk olyan elemeket, amelyek megkülönböztetik az európai demokratikus társadalmakat a kontinensen kívül nevelkedett kultúráktól. Az identitás alapjául szolgáló alapvető tényezők, mint a vallás, a nyelv, a történelem, a szokások alakítják ki egy népben az együvé tartozás érzését, amely párosul a „másságtól” való elhatárolódással.² Ez a folyamat természetes eredménye volt az európai kultúra történelmi együttélésének az iszlám civilizációval. A vallás csupán egy tényező a sok közül, amelyet gyakran ér kritika a keresztes háborúk véres évtizedei miatt, de mindez azon a tényen nem változtat, hogy a zsidó-keresztény kultúrkörhöz tartozó országok alkotják napjaink Európáját. Az általános műveltséghez tartozó filozófiai, irodalmi, történelmi kontextus az évszázadok folyamán folyamatosan alakította az európaiak gondolkodásmódját, amely természetesen eredményezte olyan alapvető értékek megjelenését a társadalmi tudatban, mint a szabadság, az egyéni és emberi jogok tisztelete, egyenlő jogok férfiak és nők számára, amelyek később az európai országok alkotmányainak alapjául szolgáltak. S bár ezen értékek még napjainkban is gyakran csorbulnak, vitathatatlan tény, hogy betartásukra és betartatásukra folyamatosan törekszik az állam, a civil társadalom valamint a nép. Az unió alkotmányát kidolgozó Európai Konvent is megpróbálta definiálni ennek az egységnek az alapjait olyan történelmi érveket hozva példának, mint az ókori Görögország és Róma kulturális hozzájárása, az európaiak életét átható vallási örökség, a reneszánsz alkotó lendülete, a felvilágosodás filozófiája, a racionális és tudományos gondolkodás hatása. Giscard D’Estaing, az alkotmányozó konvent elnöke ténymegállapításként, s nem pejoratív ítéletként, de rámutat, hogy Törökország ezek egyikében sem osztozott Európával. *„Törökország saját történelme és kultúrája az európaival párhuzamosan fejlődött és megbecsülést érdemel, de a mai EU kohéziójához olyanmennyire szükséges identitás alapjai mások.”*³

A politikai reformfolyamatok alakulását Európában párhuzamosan kísérte, sőt erősítette a társadalmi gondolkodás mutatta ezzel a két tényező szoros kölcsönhatását és elválaszthatatlanságát. A demokratikus folyamatok tehát belülről a nép tudatából alakultak ki és nem egy váratlan fordulattal,

² Samuel P. Huntington: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása; Európa, Budapest, 2001. p. 17.

³ Giscard D’Estaing: Visszatérés a józan észhez. Népszabadság, Fórum rovat; 2004. december 2.

felülről ható puccs eredményeként jelentek meg, ahogy ez Törökországban az Atatürk reformok esetében történt. A katonai diktatúrák folyamatos jelenléte az elmúlt 80 évben, amelyet a Törökország újra-islamizációjának támogatói és ellenzői közti viszonylag békés periódusok szakítottak meg, is azt bizonyította, hogy az erőszakosan a népre kényszerített rendszer fenntartása nem volt soha egyszerű. A kulturális tényező fontosságát, amelynek többek között része a vallás is, nem lehet eléggé hangsúlyozni: nem szabad egy országot a kultúrától és a társadalom mentalitásától függetlenül kezelni.⁴ Emellett tény az is, hogy egyetlen iszlám kulturális háttérrel rendelkező országnak sem sikerült teljes mértékben bevezetnie a nyugati értelemben vett demokratikus társadalmi szerkezeteket.

A nők és férfiak közötti egyenlőtlenség, a merev szabályok, az erkölcsre és a hagyományokra vonatkozó tiltások sajnos a vallási törvényekre vezethetők vissza. A kevésbé városiasodott területeken (amelyekből tegyük hozzá több van, mint a nyugatiasodott turistaparadicsomokból) napjainkban felerősödött a valláshoz való visszatérés vágya (nemcsak a szélsőséges csoportok körében) mialatt a hétköznapi hivatalos életben jellemző európaiság (fejkendő viselésének tiltása a közintézményekben) újabb és újabb frusztrációt vált ki az identitásában egyre zavartabb török népességben. Akik előtt olyan példa lebeg, mint a miniszterelnök Erdogan, aki „nagyon elegánsnak” minősíti a fejkendőt és büszke lányára, aki amerikai tanulmányai alatt sem volt hajlandó levenni fejét borító fátylát. Ezt a – egy német újságírónak tett – kijelentését egyébként cáfolta Erdogan, egészen addig, amíg elő nem kerültek a hitelességet bizonyító dokumentumok, amely után bünbaknak azt a hivatalnokot tették meg, aki „elnézte” az interjú szövegét és engedélyezte kiadását. Persze mindez nem meglepő, hiszen a kormányzó Igazság és Fejlődés Pártjának (AKP – Adalet ve Kalkınma Partisi) választási ígérete volt a kendőviselési tilalom feloldása. Március közepén pedig a parlamenti többség által elfogadott felsőoktatási amnesztia törvény lehetővé teszi több ezer, a fejkendőviselés miatt kicsapott iszlám diák visszatérését az ország egyetemére. Amely törvényt egyébként Erdogan közbenjárására csak második nekifutásra vezettek be, egy török államfői vétőt követően. S mialatt a „nagyok” fátylakon vitatkoznak, a „kicsik”, nők formájában vonulnak az utcára tüntetni jogaikért a nemzetközi nőnap előtt egy nappal, míg végül baloldali tüntetésnek aposztrofálva legálisan szétverik a tüntető tömeget, mégha a rend őreinek közben össze is kell rugdosniuk néhány földre kényszerített hölgyet. A nemzetközi reakció, persze nem maradt el, az Európai Unió megdöbbenésének adott hangot, Sezar államfő pedig lemondta

⁴ Open letter: Turkey in Europe or Europe in Turkey?

https://atena-project.org/en/news/open_letter_turkey_in_europe_or_europe_in_turkey

helsinkai látogatását, mondván a mostani körülmények nem vetnek jó fényt az ország csatlakozási szándékára.

Kivételek persze mindig akadnak, de az igazi erő és hatás, mindig a tömegben van jelen. Ha túltekintünk az elnyugatiasodott turistavároson, Isztambulon, és a vidéki városok egyszerű embereinek gondolkodását, viselkedését vizsgáljuk (akárcsak elolvasva az emberjogi jelentéseket, vagy a lapok életmód rovatait), megtapasztalva, hogy az európai gondolkodásmódtól mennyire idegen szabályok és szokások irányítják az emberek hétköznapi életét, kikristályosodik előttünk, hogy 70 millió ember gondolkodását nem lehet megváltoztatni 15 év alatt, amennyi időt szán az EU az ország „felkészítésére”, hiszen ez az Atatürk reformok óta eltelt 80 évben sem sikerült teljesen. Főleg ha a politikai vezetők janusi kettős arcot mutatva egészen más ígéreteket tesznek választóiknak, mint amilyen nézőpontot képviselnek az uniós döntéshozók felé. (Bár ezt a janusi hasonlatot, a török nép nagy része – önhibáján kívül – talán nem is értené.) Jó példa erre Sener miniszterelnök-helyettes dél-törökországi látogatása, ahol, hogy megkíméljék a politikust a miniszoknyás hölgyek látványától, gyorsan eltávolították a hostesseket a tribünről, lábukat dzsekivel takarva el 2005. márciusában – ahogy erről a Hürriyet című török lap is beszámolt, „miniszoknya válságot” emlegetve.

ÚJRAÉLEDŐ VALLÁSSOSSÁG ÉS/VAGY EURÓPAISÁG?

Persze a gyors fejlődés tendenciái megmutatkoznak, érvel erre sok politikus, de mégiscsak naivság hinni egy ennyire gyors változásban. A török kormány minden pozitív igyekezete ellenére sem lehet, nemzeti törvények módosításán és kiegészítésén keresztül egyik napról a másikra megváltoztatni a társadalmi tudatban mélyen gyökerező mintákat és magatartásformákat. És ezt a szavazatokért küzdő AKP is nagyon jól tudja, nem véletlen tesz egyre több gesztust a „vallásosságot” váró választópolgárok felé. Egy európai közösség részeként viszont nem lehet együtt élni olyan társadalmi szokásokkal és gondolkodásmóddal, amely teljesen ellentétben áll az európai demokratikus értékekkel és gondolatokkal (ahogyan ez egy, a német alkotmányt és a Koránt összehasonlító tanulmányból is kiderül,⁵ vagy a saría bevezetéséért kampányoló európai muszlimok törekvéseiből, amelyek arra irányulnak, hogy az iszlám előírások betartását elősegíthessék a nyugati társadalmakban, mégha azok ellentétesek is az adott társadalmi szokásokkal és jogi normákkal). Még a befogadók jóindulatával és toleranciájával sem.

⁵ Bedrohte Freiheit. Der Koran in Spannung zu den Grund- und Freiheitsrechten in der Bundesrepublik Deutschland sowie zu internationalen Rechtsnormen und Verträgen. 23. Mai 2004.

Hiszen ezzel saját rendszerünket ásnánk alá. Persze sok utópisztikus elképzelés él az emberekben és a politikusokban a multikulturális társadalmak szépségeiről, de ezek működőképességét már a szakértők is megkérdőjelezik, az elméletek legnagyobb kritikussai, pedig éppen azok az emberek, akik a hétköznapi szinten találkoznak az együttélés nehézségeivel. Mert az elméletek gyakran buknak meg a gyakorlatban. És mi nehezíti az együttélést? Bármennyire is nehéz ezt kimondani a „politikailag korrekt” Európában, de sajnos éppen a kulturális különbségek egyik alapjául szolgáló vallás.

Egyszerűen azért, mert míg pl. az európai és amerikai jogfejlődés nem valláson alapult, hanem nemzetek közötti alkufolyamatok és történelmi tapasztalatok során jött létre és a jog uralmának hagyománya vetette meg az alkotmányosság elvének és az emberi jogok védelmének alapját, addig az iszlám „jogfejlődésben” minden törvény Allahtól származik és az ember pusztán végrehajtója, alárendeltje Allah akaratának, erre utal maga az iszlám szó jelentése is (szó szerinti fordításban: „alávetés Isten akaratának”).⁶ Az európai törvényeket emberek alkották, az iszlám „törvények” Allahtól erednek. Az iszlám vallás az élet minden területére kihat, meghatározza a törvényeket, a társadalmi szokásokat – lényegesen erőteljesebben, mint bármilyen más kultúrában a világon. Nekünk európaiaknak nehéz mindezt elképzelni, de az iszlám, a muszlimok életét és az iszlám országok működését egészen másképp határozza meg, sokkal erőteljesebben, mint ahogy azt a kereszténység valaha is tette a napjainkra teljesen szekularizálttá vált Európában. Az érvek és ellenérvek vizsgálatánál tehát figyelembe kell vennünk a csatlakozás szociológiai, társadalmi következményeit is, amelyeket megjósolni nehéz, de kiindulópontul szolgálhatnak a már most meglévő társadalmi modellek.

Az együttélés vizsgálatához nem kell messze mennünk, konfliktusok ezernyi esetét találjuk Nyugat-Európában, ahol a jelentős muszlim kisebbség immár második, harmadik generációja él. Az asszimiláció sikertelenségében persze felelős a befogadó társadalom és a politikai környezet is, de a szerző véleménye szerint utópia azt gondolni, hogyha a már jelenlévő 15 milliányi muszlim integrációja kudarcba fulladt, akkor majd 70 millió muszlim befogadása megoldhatja a kulturális különbségekből adódó problémákat. És ez a „kockázati tényező” – mert szomorú tény, hogy a vallási radikalizmus megjelenésével, a szélsőségektől mentes iszlám is kockázati faktorrá vált Európában, magában hordozva a fanatizmus ideológiai alapjait – kiegészülve a beilleszkedés kudarcával, párosulva társadalmi intoleranciával és a kisebbségben élők identitásválságával, amely belső társadalmi konfliktus egyenes irányban vezet az egyén fanatizálódásához – nem éri meg mindazt az előnyt, amely a török

⁶ Rostoványi Zsolt: Az iszlám a 21. század küszöbén. Aula, Budapest, 1998. p. 179.

csatlakozással járhat. S bár a jövőt a váratlan események miatt megjósolni szinte lehetetlen, a demográfiai változások, a jelenlegi tendenciák egyértelműen kedvezőtlenek az együttélés területén, s ez olyan kockázati tényező a jövő tervezésénél, amely megvalósulására, ha akár csöppnyi esély is van, Európa szomorú jövő előtt áll.

GAZDASÁGI ÉS MONETÁRIS SZEMPONTOK

A politikai gondolkodásban a legfontosabb érv a török csatlakozás szempontjából alighanem a gazdasági. A török gazdaság minden nehézségei ellenére tekintélyes potenciált képvisel 460 milliárd euro össz GDP-vel. Török vélemények szerint gazdaságuk eléggé nyitott a külföldi tőke beáramlása előtt. Az ország dinamikus mértékben építi le a kereskedelem technikai és egyéb gátjait. Az európai cégeket kedvezményes lehetőségek várják az országban, ahol a szolgáltató szektor adja a GDP 65 százalékát a vásárlóerő-piac pedig meghaladja a 30 milliárd eurót. A török gazdaság még igen tekintélyes tartalékokkal rendelkezik, a piac távolról sem nevezhető telítődöttnek. Azt hogy az ország bővében van a kékgalléros munkaerőnek azt a török vendégmunkások uniós áradata is bizonyítja.

Az ország turisztikai nagyhatalom, már évezredek óta itt keresztveződnek az eurázsiai kereskedelmi utak. Az eurázsiai energiahálózat jelentős szegmense a törökökön keresztül csatornázódik be. Az Európai Unió Törökország legfontosabb külkereskedelmi partnere, utóbbi exportjának 52 százaléka ide irányul. Törökország vámunióba lépett az EU-val, mindazonáltal az 1 főre jutó GDP-je az EU átlag 10 százaléka alatt van.⁷ Francia gazdasági elemzések szerint a 27 tagú EU 1 főre jutó GDP-jének azonnali, 10 százalékos csökkenésével kellene számolni egy esetleges török csatlakozás bekövetkeztekor. Mindez azonban éles ellentétben áll a lisszaboni stratégiában meghirdetett célokkal (legversenyképesebb térség elmélete).⁸ Egyre inkább a Törökország felé nyitás és bizalom jellemzi a nemzetközi pénzügyi piacokat és hitelközpontokat. Azonban még mindig komoly előrelépésre lenne szükség a gazdaság sok területén, ahogy ez az IMF elvárásaiból is kiderül az újabb készenlétihitel-megállapodás aláírása előtt. Ankarának tovább kell reformálnia a bankszférát, az adókat, a társadalombiztosítást és a beruházás-ösztönzést. Az agrárgazdaság racionalizálása, pedig a legnagyobb kihívás a lakosság 30 százalékát

⁷ Liste des arguments des partisans et des adversaires de l'adhésion de la Turquie <http://www.fenetreeuropetv.com/forum/read.php?f=1&i=14226&t=11020>

⁸ Rapport au premier ministre sur: Les perspectives financières européennes 2007–2013; p. 92 (v.ö. Túrke András István „- A 2007-2013-as büdzsé keretszámai és sarokpontjai – a francia álláspont bemutatása, tekintettel a Tizek érdekeire.” In: Fejlesztés és finanszírozás 2004/4)

foglalkoztató mezőgazdaság mellett, amely ágazat a hazai össztermékből mindössze 12 százalékban részesedett 2003-ban. Az államadósság tetemes „fekete báránya” a GDP 74 százalékát kiteve (nagy részben rövid lejáratú devizahitelekkel) pedig komolyan sebezhetővé teszi a gazdaságot, az „inflációs csoda” és a „felívelő” gazdaság ellenére is. Amit csak súlyosbít a GDP 30-50 százalékát kitevő fekete gazdaság és az európai viszonylatban optimálisnak mondható tíz százalék körüli munkanélküliség, mely azonban egyes területeken (főleg a kurdok lakta keleti részen) a munkaképesek 60-70 százalékát is sújtja.⁹

Mibe kerülne a török csatlakozás? Törökbarátnak nevezhető becslések szerint az EU tizenötök GDP-jének 0,03 százalékába került a 10-ek csatlakozása és a 28-ak GDP-jének kevesebb mint 0,05 százalékába kerülne a török csatlakozás.¹⁰ Ezen összeg valóban elhanyagolható mértékű. A szerző véleménye szerint a török csatlakozás a közös költségvetés szempontjából indifferens lenne az EU tizenötök többsége felé, kis mértékben sújtaná Portugáliát, Spanyolországot és Görögországot. A legnagyobb vesztesek még csak nem is a 2004-es bővítés országai lennének (bár esetükben már jobban érezhetőbb a forrásátcsoportosítás) hanem a várhatóan 2007-ben csatlakozó Bulgária és Románia. Románia lesz ugyanis 2007-től a PAC/CAP legfőbb haszonélvezője, ami változhat, ha a török agrárnépességet is figyelembe kell venni. A strukturális akciók objektíváiban is jelentős átrendeződés menne végbe, főleg kelet-európai országok veszítenének így forrásokat.

TÖRTÉNELMI, CIVILIZÁCIÓS ÉS KÜLPOLITIKAI SZEMPONTOK

Történelmi szempontból az ország az első világháborúig európai nagyhatalomnak számított („Európabetege embere”), a kontinensen történetekre befolyással rendelkezett. Más kérdés, hogy az európaiak túlnyomó többsége a törököket minél kijebbb akarta szorítani a Balkánról. Erre a csatlakozáspártiak azzal replikáznak, hogy például Franciaország is ősi ellenségeivel (britek, németek) békélt meg a csatlakozás következményeként.

Civilizációs szempontból egy igen fontos érvet említenek fel a török szakértők: a civilizációk „huntingtoni harcából” az EU éppen úgy kerülhetne ki a legsikeresebben, ha egy iszlám országot is integrálna, amellyel megnyerhetné az iszlám államok szimpátiáját és így a nemzetközi terrorizmusnak kitett fenyegetést is radikálisan lecsökkentené. Törökország lenne tehát az iszlám világban az EU szóvivője, bizonyítva, hogy igenis létezik megfelelő

⁹ Tarik Demirkan: Óriás születik. A török gazdaság ébredése; 2005. április 2. HVG

¹⁰ Synthèse: Pour ou contre l'adhésion de la Turquie à l'UE <http://www.eleves.ens.fr/pollens/seminaire/seances/turquie/argumentsturquie.htm>

együttélési forma iszlám és nem iszlám államok között.¹¹ (A helyzet azért nem ennyire ideális és egyszerű, gondolva többek között az iszlám világ sokszínűségére is, tehetnénk hozzá.) Mindez továbbá az illegális fegyver-, drog- és leánykereskedelem visszaszorulását is elősegítené. Nem szabad azonban arról sem megfeledkeznünk, hogy bár nincs szó „zsidó-keresztény klubról” az európai identitás ezen hagyományokon, értékeken és örökségen alapul, szemben az iszlám kultúrával.¹² Ezzel szembe viszont azt szegezhetjük, hogy a török és görög kultúra közötti kapcsolat erősebb, mint mondjuk a skandináv országok és Görögország közötti kulturális kapcsolat.¹³ És arról sem feledkezhettünk meg, hogy jelenleg pl. olyan nem európai külterületek is tagjai az uniónak, mint az amerikai kontinensen Francia Guyana vagy az Indiai-Óceánon található Réunion, melyeknek az európai kultúrához éppenséggel kevesebb közük van, mint azon országnak, amelynek területén található az ókori Trója¹⁴, a görög civilizáció egyik kiemelkedő fontosságú helye.¹⁵

Amint láthatjuk gyakori érv a csatlakozás mellett a civilizációk közötti megértés elősegítése és Törökország kulcsszerepe a kultúrák közötti közvetítésben. Az az érv, hogy Törökország hidat képezhet az iszlám világ és a nyugat között kevésbé tűnik meggyőzőnek, hacsak ez az elképzelés nem maguktól a törököktől származik. Természetesen, ha egy muszlim ország szeretne betölteni egy ilyen szerepet az nagyon pozitív. Mindemellett, a nyugati és az iszlám országok közötti együttműködés inkább a más országokhoz fűződő kapcsolatok korlátozásához, mintsem elősegítéséhez vezet és így magára marad abban, hogy egy híd szerepét betöltse.¹⁶ Apropó Trója. Ennek az érvnek a vizsgálatánál figyelemre méltó egy közeli iszlám vallású ország Líbia vezetőjének decemberi nyilatkozata, amely a római La Reppublica című liberális napilapban jelent meg. Moamer al-Kadhafi szerint az iszlám világ és benne a szélsőségesek „trójai falóként” használnák Törökországot Ankara uniós csatlakozását követően. A líbiai vezető megerősítette, hogy még most is érvényesnek tartja azt a felhívását, amelyet három évvel ezelőtt intézett az európai vezetőkhez, s amelyben eltanácsolja őket Törökország uniós felvételétől.

¹¹ ibid.

¹² Liste des arguments des partisans et des adversaires de l'adhésion de la Turquie <http://www.fenetreeuropetv.com/forum/read.php?f=1&i=14226&t=11020>

¹³ Synthèse: Pour ou contre l'adhésion de la Turquie à l'UE <http://www.eleves.ens.fr/pollens/seminaire/seances/turquie/argumentsturquie.htm>

¹⁴ Ignacio Ramonet: Turquie in: Le Monde; Diplomatie novembre 2004

¹⁵ Mellesleg mind a rómaiak, Aeneas révén, mind a középkori francia királyok a trójai menekültek leszármazottaihoz vezették vissza családfájukat. Persze, az évszázadok alatt végbement eltérő fejlődési út és a vallás meghatározó szerepe egy népességben rendkívül gyorsan gyarapodó, hatalmas területű ország esetén továbbra sem elhanyagolható.

¹⁶ Open letter: Turkey in Europe or Europe in Turkey?

https://atena-project.org/en/news/open_letter_turkey_in_europe_or_europe_in_turkey

Giscard D'Estaing szerint Törökország többségi vallása nem lehet érv az ország csatlakozási kérelmének elutasítása mellett. Ezt a politikailag teljesen korrekt kijelentést azzal toldja meg, hogy *„az, hogy a vallásra való hivatkozás nem érv Törökország csatlakozása ellen, nem jelenti azt, hogy érv lehetne mellette”*. Véleménye szerint teljesen képtelenség azzal érvelni, hogy Törökország belépése megakadályozhatná, az ország radikalizálódását. Egyrészt ez egy előre nem látható folyamat, amely függ belső tényezőktől és a szomszédos muszlim országokkal vállalt szolidaritástól. *„A törökök számára természetesebbnek tűnhet a hit és a szolidaritás parancsát követni, mint az oly távoli brüsszeli hatóságok diktálta mintákat az ország törvényhozásának alakításában”* – hozza a példát Franciaország volt köztársasági elnöke, rámutatva az országokat alkotó legfontosabb tényezőre, az emberekre és identitásuk által vezérelt kötődésükre. Másrészt a radikalizmus alapja leggyakrabban a nyugati értékrenddel való szembefordulás és a fanatizálódó muszlimok egy része éppen Európában vált szélsőséggé, 20-30 évnyi európai lét után, ahogy ezt az európai és amerikai terrorista támadások is mutatják.

Törökbarát honlapok szerint az „EU globális aspirációihoz” sem nélkülözheti a török potenciált, valamint Törökország különleges kapcsolatait Oroszország és Belső-Ázsia irányában. Törökországra a Balkán stabilitása miatt is szükség van. Más kérdés, hogy NATO-tagként már most is ezt szolgálja. Ciprus problémáját is véglegesen a határok elmosását célul kitűző EU keretein belül lehetne megnyugtatóan rendezni. (Tehát ha a hegy nem megy Mohamedhez...) Törökország fontos szereplővé válhatna a mediterrán, a kaukázusi és a közel-keleti térség problémáinak rendezésében is. Más kérdés, hogy e problémák éppenhogy „házon belülré” kerülnének a török csatlakozással és szomszédunknak tudhatnánk olyan nemzetközi tekintetben „problémás” államokat, mint Irán, Szíria és Irak. A „trójai falovat” körbevevő vagy identitásában Törökországhoz hasonló országok, ha nem burkoltan akarnak „belőgni” az EU-ba, akkor legális úton teljes joggal támaszthatnak igényt a tagfelvételre. Marokkó miniszterelnöke már ki is jelentette csatlakozási igényét, rajta kívül sorban állnak a várakozók, Keleten éppúgy, mint Nyugaton. Egy ebből következő folyamatos bővítési folyamat, egész biztosan destabilizálná az unió rendszerének működését, elvesztve ezáltal racionalitását. Mert hol a határ? Az idealizmusba feledkezett gondolkodók szerint erre nincs is szükség. Sokak szerint a határtalan, boldog világközösség elmélete azonban minden racionalitást nélkülöz. Elég ehhez megnéznünk a gyakorlatban tekintélyét veszített és működésképtelen ENSZ szervezetét is, amely a nagy világbéke korszaka után, most éppen legnagyobb válságát éli.

ALTERNATÍV MEGOLDÁS

Persze az együttműködés készsége mindefféle módon nagyon-nagyon fontos. Enélkül a világ már régen összeomlott volna. Saját helyzetünket azonban megnehezíteni fölösleges, ha vannak alternatív megoldások is. A tárgyalt téma esetében ez például a speciális státus megadása lehetne Törökország számára. Az unió egyik legnevesebb szakértőjének tekinthető Giscard D'Estaing élesen kritizálta az európai politikusokat „szegényes fantáziájuk” miatt, amiért eszükbe sem jut alkalmazni azt a megoldást, amely sikeresen működik más kontinenseken, mint Mexikó és az USA kapcsolatában. Apropos ENSZ. D'Estaing még azt is megkockáztatja, nem éppen derűs jövőképében, hogyha az unió végül mégis a teljes jogú tagság mellett dönt, akkor *„arra ítéltetik, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetének regionális csoportjává alakuljon át, a találkozás, a dialógus és néhány speciális együttműködés színterévé”*. És ebben az esetben éppen az egyik legfontosabb éltető elemét vesztené el a közösség, ha nincs közös identitás, közös akarat, közös szerepvállalás. *„A világ az ily módon peremre szorult Európa nélkül fog tovább fejlődni”* – vázolja fel Európa jövőjét a francia politikus. E tanulmány szerzője számára teljesen érthetetlen az a politikai hozzáállás, amely az unió vezető politikusait jellemzi a török esélyek latolgatása kapcsán. A kérdésre miszerint miért ne lehetne pusztán speciális státus a törökök jussa, a hivatalos európai politikai válasz: *„mert nem lehet”*, valamint nagy adag félrebeszélés valamiféle érzelmi indokokról, sértődésről, megszegett ígéretekről. Mintha a nemzetközi politika egy brazil szappanopera volna, érdekek harca helyett.

Giscard D'Estaing *Visszatérés a józan észhez* című tanulmányában rámutat arra a tényre, hogy az EU további bővítése milyen súlyos gazdasági és strukturális következményekkel járhat az unió számára. Az unió alkotmányos szerződését kidolgozó konvent elnöke is felteszi a kérdést: Európai-e Törökország? A válaszban összegyűjtött megállapítások, minthogy az ország területének pusztán 5 százaléka fekszik Európában, a lakosság 8 százalékát foglalva magába ironikussá teszik a kérdésfeltevést. Ez még kiegészül azon megállapításokkal, hogy a törökök saját nyelvvel és kultúrával rendelkeznek, s nyelvük nem tartozik az indoeurópai nyelvcsaládhoz¹⁷, valamint, hogy olyan országok veszik körül, mint Szíria, Irak, Irán, amelyek a későbbiekben az unió szomszédaiivá válnának.

De lássuk a tényeket: a leggyakoribb ellenérvek az alapvető emberi és szabadságjogok megszegésével, a vallási kisebbség jogi elismerésével, a nők helyzetével, a kurd kisebbséggel és a ciprusi kérdés rendezésével kapcsolatosak,

¹⁷ A török nyelv az altáji nyelvcsaládhoz tartozik.

ahogy ezt az Európai Néppárt a tagsággal kapcsolatos elvárásaiban öt pontban meg is fogalmazta Törökországgal szemben. A demográfiai érvek és ellenérvek gyakran ugyanazon megállapítás két oldalát mutatják. A legismertebb példaként említhetjük az öregedő Európa legnagyobb problémáját, a népességfogyást, amelyet, állítják a csatlakozás mellett érvelők, nagyszerűen megoldhat a gyors népszaporulattal bíró beáramló török népesség. Törökország jelenleg népesebb, mint bármely európai uniós állam, leszámítva Németországot. Az ENSZ demográfiai becslései alapján húsz év múlva közel 89 millió lakossal Törökország lenne az Európai Unió legnépesebb állama. A demokráciákban, pedig a többség dönt. Ha pedig a többség ösztöneiből fakadóan természetesen cselekszik és kiterjeszti hatását, eszméit, esetleg ha az individualizmusból kiábrándult vallásossághoz visszatérő emberek száma robbanásszerűen megnő, akkor demokratikus joguk lesz képviselni a többség véleményét és akár – demokratikus eszközökkel is – megváltoztatni a törvényeket, szokásokat, mert a demokrácia a többség képviseletén alapszik. Egyes érvelők bízva az EU folyamatos megújuló képességében úgy gondolják a fékek és ellensúlyok rendszere a struktúra és a szavazati rendszer változását hozhatják, de hogyan gondolhatja bárki is komolyan, hogy a jövőbeli EU népességének 15 százalékát kitevő Törökország szava, majd háttérbe szorulhat?

Játsszunk el a gondolattal. A jelenlegi szisztéma alapján 96 képviselővel rendelkezne az új tagország, éppen annyival, mint Németország, és ez azt is jelentené, hogy a 750 főben maximált parlamentben helyet kellene szorítani az új képviselők számára, a régi, kisebb lélekszámú országok hátrányára. Még ha kompromisszumokra lehet is számítani, eleve már a kiindulópont is rémesen nagy számot mutat – s az komoly kérdés vajon mennyit sikerülhet lealkudni. Ráadásul a döntések meghozatala sem egyszerű, a Miniszterek Tanácsa esetében egy döntés elfogadásához a tagállamok 55 százalékának támogatása szükséges, úgy, hogy azok az uniós népességének legalább 65 százalékát képviseljék. Így könnyű elképzelni, hogy Törökország, a maga 15 százalékával a döntéshozás központi elemévé válna.¹⁸ *„Ha el akarjuk kerülni azt a helyzetet, hogy az unióhoz legkésőbb csatlakozott - éppen ezért annak működését legkevésbé ismerő - állam váljon a legfőbb döntéshozóvá, módosítani kellene az alkotmányt, és maximálni az egy országra jutó szavazatok számát”* – mutat rá a lehetséges megoldásra D’Estaing. Itt azonban elég csak az elmúlt évek hosszúra nyúlt vitáira gondolnunk, a döntések meghozatalának lassúságára. Egy döntéshozatalnál annál nehezebb mindenki számára elfogadható változatot kidolgozni, minél többen vesznek részt a folyamatban, minél eltérőbb gondolkodásmóddal. Ha pedig a közös kulturális kötődést félretéve tovább

¹⁸ Giscard D’Estaing: Visszatérés a józan észhez; Népszabadság, Fórum rovat, 2004. december 2.

bővül az unió, átlépve a fel nem vállalt európai identitást és közös értékeket, akkor nem várhatjuk el a közösség tagjaitól, hogy egyéni érdekeik elé helyezzek az ekkora már nem is létező közösségi érdekeket. Az pedig az unió széteséséhez vezet, ha alapvető összetartó eleme, a közös kulturális múlt feledésbe vész, bármennyire is szükségtelennek tartják ezt a tényezőt egyes európai liberális politikusok, emberek százmillióinak tetteit és gondolkodásmódját ösztönösen az identitás ezen aspektusai határozzák meg. Közismertek a „méretbeli” problémák is – ahogy erre a gazdasági hatások elemzésénél is kitértünk – amit ennek a nagy és népes országnak a felvétele okozhat, felborítva a közösség amúgy is még törekeny és más célokra tervezett szerkezetének egyensúlyát. *„Minden alkotmányt – az amerikaiét éppúgy, mint a franciát, vagy az európaiat – aprólékos gonddal szerkesztették meg a pillanat kényszereiből és adottságaiból következő kompromisszumok eredményeként. Az [...] európai alkotmányt nem egy Törökország méretű hatalom befogadására tervezték”* – mutat rá az európai alkotmányos szerződést kidolgozó konvent elnöke.

(Essen említés zárójelben azokról a nézetekről is, amelyek szerint Törökország uniós csatlakozása és ennek Európát gyengítő következményei amerikai érdekeket tükröznek. Petőcz András szerint például Törökország uniós tagsága nem európai, hanem rövid távú amerikai érdek. A világméretű gazdasági és hatalmi versenyben a világ vezető szuperhatalmának nem lehet érdeke egy politikailag és gazdaságilag erős Európai Unió. S mivel az európai történelmi fejlődés teljesen eltér az amerikaiétól, ezért teljesen egyértelmű, hogy az a fajta multikulturális társadalmi modell, amely kialakult Amerikában, nem működhet Európában, így a kulturális sokszínűséget eredményező helyzet minden bizonnyal megosztaná az „önmaga identitását kereső” Európát, amely ezáltal gyengévé és sebezhetővé válna – állítják a szakértők. Az pedig, ha kivárjuk a pillanatot, amikor Európa önmagát egy ellenségképpel szemben fogja meghatározni belekényszerülve egy harag által motivált helyzetbe, tragikus következményekkel járhat.)

Másik gyakori érv Európa szavahihetőségének elvesztése a törökök elutasítása esetén. Európa a második világháború óta nem egy merev status quo állapotban van. Folyamatos fejlődés, változás jellemzi. Negyven évvel ezelőtt egy egészen másfajta közösség kötött szerződést Törökországgal. Gazdasági szálakkal összeszőtt országok közössége kötött magához gazdaságilag egy szomszédos országot. Giscard D’Estaing is utal erre a tényre: *„Az akkor ígért tagság minőségileg még egészen mást jelentett, mint a század végén, vagy napjainkban. A hatvanas években tett ígéretet más körülmények között születtek. Ezek Törökországnak a Közös Piacba való esetleges belépéséről szóltak, a Közös Piac pedig abban az időben kizárólag gazdasági jellegű szervezetként működött.*

Mondhatjuk, hogy betartottuk ebbéli ígéretünket, hiszen az Európai Unió 1995-ben vámuniós megállapodást írt alá Törökországgal, mely utat nyitott számára a közös piac felé”. Az 1999-es egyezség alkalmával még nem bővült 25 tagúvá az EU, s talán még nem is érezte a súlyát a bővítésnek. Az európai kultúra egyik sajátossága éppen az a fajta rugalmasság és dinamizmus, amellyel a felmerülő változásokhoz legjobb tudása szerint igyekszik alkalmazkodni, hogy a társadalmi jólét, mind fizikai, mind pszichológiai szinten megvalósulhasson. Most azonban úgy tűnik, ezeket a megfontolásokat háttérbe helyezve Európa politikusai képesek feláldozni minden racionalizmust egy emocionális érv oltárán. És mindez azért történhet meg, mert máskülönben a tárgyalópartner megsértődhet, sőt, ahogyan ez a decemberi csúcson meg is történt, ultimátumot adhat – s Európa ezt toleranciával fogadja, mikor teljes lényegiségének mond ellent ez az európai stílustól eltérő viselkedés.

Sokan félnek attól is, hogy Törökország el fog fordulni a Nyugattól és a vallási radikalizmus felerősödhet egy esetleges visszautasítás esetén, ahogyan erre utaló fenyegető megjegyzéseket tett is Erdogan a decemberi EU-csúcson. Ha Törökország elfordul a Nyugattól, kérdés ki, vagy mi marad számára? Mert az ultimátum csak a teljes jogú tagságot tartja elfogadhatónak, a speciális partneri státust kizárva. Ez azonban vélhetően blöff. Az országok külpolitikáját mindig saját gazdasági, politikai érdekeik alakítják. Ez alól Törökország sem kivétel, amely a történelem folyamán mindig úgy alakította kapcsolatait és szövetségeit, ahogy érdekei megkívánták, vagy hatalmi pozíciójának megtartásához ez szükséges volt számára. Törökország EU-hoz fűződő kapcsolatának erősítését a földrajzi közelségből eredő gazdasági előnyök teszik. Ha elfordul az EU-tól, akkor csak a muszlim országok maradnak számára és Amerika. Gazdasági értelemben azonban Törökországnak nem sok haszna származhat a vele szomszédos, szegény iszlám vallású országokkal való kapcsolatából. Törökország külpolitikája mind katonai (lásd NATO), mind gazdasági téren, sokkal inkább az európai térség felé fordult, mint a Közel-Kelet irányába.

KONKLÚZIÓ

A muszlim országok között a legdemokratikusabbnak tartott Törökországban komoly aggályokat vet fel a demokrácia kérdése, kezdve a katonai rezsimektől az emberjogi problémákon át az iszlám által tagadhatatlanul áthatott társadalmi felfogásig (becsületgyilkosságok, nők helyzete). Még ha a politikusok külsőségekben igyekeznek is demokratikussá formálni Törökországot 70 millió ember érzéseit, gondolkodásmódját, megszokásait nem lehet egyik napról a másikra – sőt 15 év alatt sem – megváltoztatni. A

politikai döntések legnagyobb hiányossága éppen ez, hogy elméleti szinten közelítenek minden problémához kifejejtve olyan fontos tényezőket, mint a hétköznapi emberek gondolkodása, reakciói, életmódja, vallása. A világpolitika alakulását a jövőben is az érdekek és nem a szép elméletek vagy érzelmek fogják meghatározni.

A török csatlakozás melletti érvek gyakori hibája, véleményünk szerint, hogy félreértelmezik az EU-t, azaz itt is egyfajta „Kánaán-várás” lett eluralkodóvá. Ne felejtjük el, hogy a NATO és az EU csatlakozások esetében is előbb kellett rendezni a problémákat és csak utána kerülhetett sor a belépésre, azaz nem az EU-tól kell várni, hogy majd mindent megold. Ráadásul a koppenhágai kritériumokat nem azért hozták létre, hogy azok elérendő célként szolgáljanak, ezek a pontok alapkövetelmények a tagsághoz.

Két dolog árnyalhatja e képet. Egyrészt az, hogy az előcsatlakozási segélyek nagyban segíthetik a fenti problémák megoldását. (Kivéve az emberi tényezőt és a kulturális különbségekből adódó problémákat.) Másrészt, hogy annak idején a török NATO-csatlakozás nem egészen e logika alapján ment végbe és a NATO szemet hunyt számos kérdésben, ami jelenleg hiú reményekre jogosítja fel a török felet. Európa egykori „beteg embere,” mint a nemzetközi terrorizmus elleni háborúban történtek bizonyították, remekül játssza ki az amerikai kártyát. És ez utóbbi is elgondolkodtató az EU belső kohéziója szempontjából. Ha a közös kül- és biztonságpolitika ismét hasonló helyzetbe kerül, Törökország valószínűleg nem lesz a „kiszavazók” között, ha pillanatnyi érdekei úgy diktálják...

Gondoljunk csak bele, Törökország csatlakozásával egy 70 milliós ország lehet az EU tagja, melynek népessége fiatal, ami elvileg az EU előregedő korfáját kompenzálhatná. Az ország lakosságának stabilizálódását 2030 körülre várják 85 millió fővel. Pessimistább európai becslések szerint azonban Törökország 2020-ra 100 milliós lakossággal fog rendelkezni és ezzel az EU legnépesebb állama lenne.¹⁹ A török csatlakozás jelentősen módosítaná az erőviszonyokat az unión belül, hiszen népességszám alapján rögtön Németország után következne. Mindez a szavazatsúlyozás erőviszonyait is összekuszálná, tovább gyengítve a centrumot a (keleti) periféria előnyére. Ha Törökország az unió része lesz megnyílhat a lehetőség olyan államok csatlakozása előtt is, mint Izrael, vagy Marokkó, ami újabb problémákat vethet fel.

És akkor ismét feltehetjük a kérdést? Ki kinek a milyen trójai falova? Lehetőségek, jövőképek, elképzelések vannak, az igazi felelősség maga a döntés: akar-e kockáztatni Európa? Hol van a politikai korrektség határa? A téma vizsgálatánál nem szabad abba a hibába sem esni, hogy eldöntött kérdésként kezelünk néhány

¹⁹ Liste des arguments des partisans et des adversaires de l'adhésion de la Turquie <http://www.fenetreeurope.tv.com/forum/re>

pontot. Egyrészt a tárgyalások nyitott végűek – ahogy erről döntöttek a decemberi EU-csúcson, tehát nem született, olyan ígéret miszerint a csatlakozási tárgyalások vége garantáltan a tagság lesz. A másik, hogy nem a teljes jogú tagság az egyetlen lehetőség. A speciális kapcsolatok kialakítása is lehet épp oly gyümölcsöző, ha nem jobb, mint egy ekkora teher nyakunkba vétele. Az érzelmek, pedig színházba valók – igaz, ott is tudatosan megformálva. Kérdezzük meg a rendezőt, tényleg hajlandó megváltoztatni egy klasszikus mű lényegi mondanivalóját pusztán azért, mert a színész nem hajlandó eljátszani, csak a saját elképzelései szerint egy szerepet? Mikor mondhatja meg a színész a rendezőnek, a dramaturgnak és a kollégáinak, hogy csak egy módon hajlandó megformálni szerepét? A klasszikus válasz erre: az ilyen színész csináljon önálló estet. S vajon mit szólnak a kollégák, amikor a török primadonna sértődötten kivonul majd a színpadról, mert megsértették? Manapság mindenki egyetlen kérdést boncolgat: mi lesz a török primadonnával? Tegyük fel egy másikat is: de mi lesz az Európa-színházzal?²⁰

Incze Nikoletta nemzetközi kapcsolatok szakreferens, az Európai Értékekért Alapítvány kuratóriumának elnöke.

Türke András István az Eötvös Loránd Tudományegyetem Politikai Tudományok Tanszékének hallgatója, a Paris III. Sorbonne európai integrációs doktori képzésének PhD-hallgatója.

²⁰ Szabad asszociáció a Giscard D’Estaing tanulmányát lezáró mondat alapján: „Ha már az utóbbi időben oly gyakran hangzott el az a kérdés, hogy És mi lesz Törökországgal?, ideje lenne feltennünk egy másikat is: És mi lesz Európával?”.